

MODERNÍ EKONOMIE

JEDNODUŠE
O VŠEM,
CO BYSTE MĚLI
VĚDĚT

HANA LIPOVSKÁ

MODERNÍ EKONOMIE

JEDNODUŠE
O VŠEM,
CO BYSTE MĚLI
VĚDĚT

HANA LIPOVSKÁ

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické, audiovizuální či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Ing. Hana Lipovská

Moderní ekonomie

Jednoduše o všem, co byste měli vědět

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, 170 00 Praha 7

tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400

www.grada.cz

jako svou 6472. publikaci

Odpovědný redaktor Mgr. Petr Mušálek

Grafická úprava a sazba Eva Hradiláková

Návrh a zpracování obálky Vojtěch Wagner

Počet stran 256

První vydání, Praha 2017

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.

© Grada Publishing, a.s., 2017

ISBN 978-80-271-9609-8 (ePub)

ISBN 978-80-271-9608-1 (pdf)

ISBN 978-80-271-0120-7 (print)

Obsah

<i>O autorce</i>	9
<i>Předmluva</i>	11
<i>Úvod</i>	13
1. Ekonomie jako věda	15
1.1 Vzácnost, zdroje a potřeby	15
1.2 Ekonomie v systému věd	16
1.3 Ekonomie a ekonomika	17
1.4 Pozitivní a normativní ekonomie	17
1.5 Mikroekonomie a makroekonomie	18
2. Ekonomický koloběh	20
2.1 Modely – jak si ekonomové hrají	20
2.2 Ekonomický koloběh	20
2.3 Využití ekonomického koloběhu	22
2.4 Organizace ekonomiky	22
3. Role cen v ekonomii	27
3.1 Ceny v tržní ekonomice	27
3.2 Typy cen v tržní ekonomice	29
3.3 Funkce cen	29
3.4 Ceteris paribus	31
4. Základy ekonomického myšlení	33
4.1 Cenová diskriminace	34
4.2 Asymetrie informací	36
4.3 Veřejné statky	38
5. Racionální jednání	40
5.1 Rozpočtové omezení	41
5.2 Preference	43
6. Užitek	47
6.1 Náklady příležitosti	47
6.2 Mezní užitek	48
6.3 Přebytek spotřebitele	49

7. Hranice produkčních možností	51
7.1 Specializace a obchod	51
7.2 Absolutní výhoda	53
7.3 Komparativní výhoda	55
8. Poptávka, nabídka a rovnováha na trhu	59
8.1 Křivka poptávky	59
8.2 Křivka nabídky	62
8.3 Rovnováha na trhu	63
8.4 Posuny křivek nabídky a poptávky	63
9. Dokonalá konkurence	66
9.1 Zisk	66
9.2 Typy nákladů	67
9.3 Dokonale konkurenční trhy	69
10. Monopol	72
10.1 Je monopol dobrý nebo špatný?	74
10.2 Patenty	75
10.3 Síťový efekt	76
10.4 Antimonopolní politika	77
11. Ekonomie práce	80
11.1 Trh práce	80
11.2 Mzda	83
11.3 Minimální mzda	84
11.4 Průměrná hrubá mzda	85
11.5 Typy mezd	86
12. Nezaměstnanost	89
12.1 Typy nezaměstnanosti	89
12.2 Odbory	91
12.3 Teorie efektivnostních mezd	92
12.4 Diskriminace na trhu práce	93
13. Hrubý domácí produkt	97
13.1 Hrubý domácí produkt	97
13.2 Nominální a reálný hrubý domácí produkt	100
13.3 Makroekonomická identita	102
13.4 Ekonomický růst	102
14. Peníze	106
14.1 Vznik peněz	107
14.2 Funkce peněz	109
14.3 Magický trojúhelník	110
15. Banky a bankovníctví	112
15.1 Funkce banky	112
15.2 Historie bankovníctví	116
15.3 Obchodování mezi bankami	117

16. Centrální banka	121
16.1 Mohu se stát členem bankovní rady i já?	123
16.2 Nástroje centrální banky	123
16.3 Historie centrálních bank	125
17. Inflace	127
17.1 Reálně a nominálně	130
17.2 Náklady inflace	131
18. Státní rozpočet	134
18.1 Státní rozpočet	134
18.2 Příjmy a výdaje	136
18.3 Schodek státního rozpočtu	137
18.4 Státní dluh	138
19. Daně	141
19.1 Charakter daní	141
19.2 Funkce daní	143
19.3 Smithovy kánony	143
19.4 Den daňové svobody	145
19.5 Klasifikace daní	146
20. Ekonomie státních zásahů	150
20.1 Diskreční politika	151
20.2 Inflace a nezaměstnanost	152
20.3 Brzda a plyn	154
21. Otevřená ekonomika	157
21.1 Obchodní politika státu	158
21.2 Vítězové a poražení	159
21.3 Bariéry obchodu	161
21.4 Proexportní politika	162
22. Měnové kurzy	164
22.1 Silná a slabá koruna	166
22.2 Plovoucí a fixní kurzy	167
22.3 Reálný kurz	168
23. Hospodářský cyklus	170
23.1 Fáze ekonomického cyklu	171
23.2 Předstihové ukazatele	171
23.3 Příčiny recese	172
24. Hospodářské krize	175
24.1 Tulipománie	175
24.2 Jihomořská bublina	176
24.3 Spekulační bubliny	176
24.4 Velká hospodářská krize	177
24.5 Dot-com boom	179
24.6 Není krize jako krize	179

25. Stručné dějiny ekonomického myšlení	182
25.1 Starověk	182
25.2 Kupecká ekonomie	184
25.3 První ekonomové	186
25.4 Socialistická ekonomie	187
25.5 Keynesiánství	189
25.6 Liberalismus	190
26. Vývoj světového hospodářství	194
26.1 Růst ekonomické úrovně	195
26.2 První světová válka v ekonomice	196
26.3 Velká deprese	199
26.4 Zlatý věk (50. léta)	200
26.5 Keynesiánství v ekonomice (60. léta)	201
26.6 Krizové roky (70. léta)	202
26.7 Thatcherismus a reaganomika (80. léta)	203
27. Ekonomická integrace Evropy	206
27.1 Důsledky nadnárodního principu	206
27.2 Společná evropská měna	207
27.3 Teorie optimální měnové oblasti	209
27.4 Maastrichtská kritéria	211
28. Transformace české ekonomiky	214
28.1 Ekonomika před rokem 1989	214
28.2 Transformace české ekonomiky po roce 1989	215
28.3 Privatizace	217
29. Podnik	223
29.1 Podnikatel	224
29.2 Právní formy podnikání	225
30. Podnikatelský plán	233
30.1 Píšeme podnikatelský plán	234
30.2 Marketing	237
30.3 Marketingový mix	238
30.4 Bostonská matice	240
Závěr	243
Seznam literatury	245
Rejstřík	247

O autorce

Ing. Hana Lipovská

Po maturitě na Gymnáziu Blansko absolvovala obor Hospodářská politika na Ekonomicko-správní fakultě Masarykovy univerzity, kde dále působí na katedře ekonomie. Jako analytik spolupracuje s Institutem Václava Klause. V letech 2015–2016 vedla semináře ekonomie na Gymnáziu Matyáše Lercha v Brně. Je autorkou či spoluautorkou řady odborných i popularizačních článků. Za svoji odbornou práci byla oceněna například Cenou rektora Masarykovy univerzity nebo Cenou profesora Františka Vencovského pro mladé ekonomy do 35 let (za stať *Fiskální placebo*). Působí ve výkonném výboru

brněnské pobočky České společnosti ekonomické, je také členkou The American Economic Association a Jednoty českých matematiků a fyziků.

Předmluva

Dobrých knih o ekonomii není nikdy dost. A už vůbec ne knih našich, domácích, psaných s plným vědomím našich domácích poměrů. V jisté chvíli byly překládané, převážně z Ameriky importované knihy východiskem z nouze – po půlstoletí systému, který nejelementárnější principy ekonomie zcela vědomě nebral v úvahu – ale i tehdy mne zcela „cizí“ realie od těchto knih (navíc špatně přeložených) odrazovaly.

Tato fáze je už do jisté míry naštestí za námi (na některých školách ještě bohužel nikoli) a já každý další – minulou zkušeností poučený – pokus o učebnici vítám. Mladá, ale už výrazně se prosazující a extenzivně publikující brněnská ekonomka Hana Lipovská využila svých zkušeností z výuky ekonomie na jednom brněnském gymnáziu i na Masarykově univerzitě a napsala – jazykem blízkým generaci, kterou vyučuje a do které vlastně ještě patří – originální ekonomickou učebnici, která si neklade vyšší cíl než být úvodním textem.

Takový text nutně leccos vynechává, leccos zjednodušuje, leccos pouze naznačuje, ale určitě tato kniha není triviální a určitě se z ní leccos dozví i ten, kdo složitější učebnice už dávno odložil a myslí si, že všechno umí.

Autorka dobře ví, že ekonomie není vědou o byznysu (ani o tom, jak založit podnik), že není vědou o marketingu (jak co nejlépe prodat to či ono zboží), že není vědou o správném rozsahu těžby uhlí v naší zemi ani o počtu vyrobených automobilů u nás či kdekoli jinde. Ekonomie nejsou ani matematické rovnice, složité vzorečky, grafy a křivky, i když toto instrumentarium k moderní ekonomii nezbytně patří (proto neustupujeme od výuky matematiky!). Ekonomie je vědou o člověku, snaží se pochopit a popsat, jak se lidé chovají a proč se tak chovají a už nejméně dvě a půl století si k tomu vytváří své instrumentarium, svou myšlenkovou bázi, svou teorii.

Hana Lipovská dává čtenáři šanci do tohoto nahromaděného bohatství alespoň nahlédnout – způsobem srozumitelným a relativně jednoduchým. A živým. Kdekdo se bude snažit být moudrý a říkat, že by tam to či ono přidal, jedněm tématům se věnoval více, jiným méně, tady by ještě uvedl ten či onen graf, ale to platí o každé knize (nejenom o učebnici). Volba struktury knihy je volbou její autorky a je to volba účtyhodná.

Autorka si je ambicí i limitů svého textu dobře vědoma. Ne náhodou na závěrečné stránce uvádí důležitou větu: „Zavřením této knihy studium ekonomie nekončí, ale naopak začíná.“ Základní teze ekonomů a ukázka jasnosti a čistoty ekonomického myšlení v této knize však jsou. To, co autorka považuje za „ekonomické minimum“, v knize obsaženo je.

Kdyby to byla kniha o řízení automobilu, zkouška v autoškole by se s tím udělat dala. Aby se však člověk stal profesionálním šoférem nebo účastníkem automobilové Grand Prix, je potřeba víc.

Autorka – spolu s Paulem Heyneym a jeho slavnou učebnicí – dobře ví, že nejde o kvantum naučených definic a vzorečků, ale o „ekonomický způsob myšlení“. A ten se snaží čtenáři přiblížit.

28. listopadu 2016

Prof. Ing. Václav Klaus, CSc.

Úvod

Nejdůležitější otázka, kterou si musíme neustále klást, zní: „K čemu to je?“ Pokud na tuto jednoduchou otázku neumíme odpovídat, stala se někde chyba. Kniha, kterou držíte v ruce, vznikala jako odpověď na stejnou otázku. Otázku, kterou mi kladli moji studenti. Otázku, kterou jsem si při svých dobrodružných potulkách ekonomii a ekonomikou kladla a kladu já. V řadě vědních disciplín, které se na středních a vysokých školách vyučují, jsou spíše než otázky důležité odpovědi. Odpovědi, které student dostane předem – buď nadiktované do sešitu od svých učitelů, nebo předložené v učebnicích jako suchý výčet bodů, které si bezpodmínečně musí zapamatovat. V životě a ve vědě je však mnohem důležitější klást si ty správné otázky. Jenom náročné otázky posouvají dopředu naše poznání a dávají smysl všemu, co děláme.

Tato kniha chce sloužit jako váš průvodce po světě ekonomie. Navštívíte s ní mikroekonomii a makroekonomii, prozkoumáte trh práce, podstatu peněz i hospodářskou historii světa. Dozvíte se něco o podnikání v České republice a osobně se seznámíte i s tak slavnými ekonomy, jako je Adam Smith, John Maynard Keynes nebo Milton Friedman. Hlavním cílem tohoto ekonomického putování je vytvoření ekonomického stylu myšlení. Ten, kdo dokáže myslet jako ekonom, se umí rozhodovat v každém okamžiku života lépe. Umí porovnávat výnosy a náklady, učí se vidět i to, co není vidět. Ekonomické myšlení proto využije každý člověk, ať už pracuje jako lékař, řidič, prodavačka, právník, kadeřnice, nebo třeba novinář.

Ekonomie je živá věda, věda o životě každého z nás. Proto naleznete v každé kapitole řadu ukázek z médií, knížek nebo filmů, ukázek, které ilustrují právě tu část ekonomie, se kterou se budete seznamovat. Na konci každé kapitoly také objevíte několik otázek k zamýšlení nad ekonomikou ve svém životě a ve světě kolem nás.

Primárně je tato kniha určena každému, kdo se chce naučit myslet jako ekonom. Předpokládám ale, že ji budou velmi často používat studenti a učitelé na středních školách i ve vysokoškolských kurzech ekonomie pro neekonomy. Pro mé studenty na Gymnáziu Matyáše Lercha a pro studenty kurzu Základy ekonomie na Ekonomicko-správní fakultě Masarykovy univerzity byla ostatně psána a právě oni mají na její finální verzi velký podíl. Ekonomické minimum, které je užitečné k zapamatování, shrnuje vždy několik bodů v sekci *Ekonomie ekonomicky*. Ekonomii se však nemá smysl učit zpaměti. Mnohem užitečnější než prázdné memorování neživých pojmů je diskutování a přemýšlení o ekonomii všedního dne.

Tato kniha by nevznikla bez cenných rad a podpory mé rodiny, učitelů, kolegů a přátel. Ať tedy trpělivý čtenář přečte (či jako obvykle přeskočí) moje upřímné poděkování:

Ing. Evě Bartoňové (ČSÚ), doc. Ing. Jakubu Fischerovi, Ph.D. (FIS VŠE), RNDr. Azize Jamborové, Ing. Stanislavě Janáčkové, CSc., prof. Ing. Václavu Klausovi, CSc. (IVK), PhDr. Daně Lipovské, Ing. Ivu Lipovskému, doc. PhDr. Ing. Marku Loužkovi, Ph.D. (NF VŠE), Mgr. Lucii Markové (Grada Publishing, a. s.), Mgr. Kláře Pernicové (Gymnázium Blansko), Mgr. Štěpánce Petříkové (Gymnázium Blansko), prof. Ing. Antonínu Slanému, CSc. (ESF MU), Ing. Kateřině Ščudlíkové (Grada Publishing, a. s.), JUDr. Jindřišce Šedové, CSc. (ESF MU), doc. Ing. Zdeňku Tomešovi, Ph.D. (ESF MU), Ing. Tomáši Vaňkovi (PEF MENDELU), doc. Ing. Liboru Žídkovi, Ph.D. (ESF MU) a v neposlední řadě mým studentům.

Knihu věnuji památce tří velkých českých národohospodářů: Albínu Bráfovi (1851–1912), jeho žáku Karlu Englišovi (1880–1961) a jeho žáku Františku Vencovskému (1923–2006). Pokud alespoň jeden ze čtenářů dokáže na jejich práci úspěšně navázat, nevznikla tato kniha zbytečně.

V Brně, 17. listopadu 2016

Hana Lipovská

1. Ekonomie jako věda

Co je ekonomie? A kdo jsou ekonomové? Je ekonomem vlk z Wall Streetu, finanční žralok Gordon Gekko, paní účetní, ministr financí nebo úřednice v bance? Čím se ekonomové zabývají? A proč se vůbec má smysl ekonomii zabývat?

V této kapitole se nejprve zaměříme na rozhodování za podmínky vzácnosti. Poté si definujeme ekonomii jako vědu a podíváme se na její pozici v systému věd. Neekonomové často zaměňují slovo „ekonomie“ a „ekonomika“, upřesníme si proto, čím se tyto termíny liší a co mají naopak společné. V závěru kapitoly si řekneme, jaký je rozdíl mezi pozitivní a normativní ekonomikou, tedy mezi jazykem ekonomů a politiků. Nakonec si rozdělíme ekonomii na dvě velké disciplíny, kterými se budeme dále zabývat – na mikroekonomii a makroekonomii.

„Ideje ekonomů a politických filozofů, ať už správné, nebo špatné, mají větší moc, než si lidé myslí. Ve skutečnosti řídí chod světa. Praktičtí lidé, kteří si myslí, že nepodléhají žádnému intelektuálnímu vlivu, jsou většinou otroky nějakého mrtvého ekonoma.“

John Maynard Keynes: Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz (1936, s. 383)

1.1 Vzácnost, zdroje a potřeby

Celý život se musíme rozhodovat, neustále volíme mezi různými možnostmi. Když jste si zvolili seminář z ekonomie, nemůžete zároveň navštěvovat počítačovou grafiku nebo anglickou konverzaci (pokud tedy zrovna nejste Hermiona Grangerová a nevlastníte obraceč času). Stokorunu, kterou jste si vydělali na brigádě, nemůžete utratit za lístky do kina a zároveň za časopis – musíte si vybrat buď jedno, nebo druhé. Na ples si můžete obléci jenom jedny šaty. Na rande v pátek večer můžete pozvat buď Petru, nebo Radku, ale jistě ne obě zároveň. Když se učíte na písemku z matematiky, nemůžete se zároveň učit na test ze zeměpisu.

Žijeme ve světě **vzácnosti**. Den má jenom dvacet čtyři hodin, omezená je délka lidského života, peníze, které máme k dispozici, velikost našeho pokoje, domu, zahrady. Omezené je množství ropy a uhlí, maximální rychlost našeho automobilu, kapacita baterie v mobilu nebo délka prázdnin. Jinými slovy, **zdroje** jsou **omezené**. Naopak **neomezené** jsou

naše **potřeby**. Dokážeme utratit stokorunu, tisícikorunu, ale určitě bychom si poradili i s milionem.

Ekonomie studuje, jak lidé se svými vzácnými zdroji hospodaří. Ekonomie je věda o alokaci vzácných zdrojů.

Alokace (z latinského „*locus*“, místo) je způsob přiřazení zdroje určitým potřebám. **Potřebou** je například nasycení, pokud máme hlad, nebo pití, pokud máme žízeň. Potřebovat můžeme cihly, pokud stavíme dům, nebo hovězí maso, pokud vaříme svíčkovou. **Zdrojem** je například jídlo, voda, ropa nebo volný čas.

Samotné slovo **ekonomie** pochází z řeckého „*oikonomikos*“ – správa domu. Původně se totiž ekonomie zabývala hospodařením domácností. Ne náhodou se dříve ekonomii říkalo *hospodářství*. Jako většina věd, i ekonomie se vyvinula z filozofie. Ekonomie je poměrně velmi mladá věda, jako rok jejího vzniku se často uvádí rok 1776, kdy byla vydána kniha *Bohatství národů* skotského filozofa a ekonoma Adama Smithe (viz kapitola 25).

1.2 Ekonomie v systému věd

Ekonomie je často řazena mezi *společenské vědy*. Které vědy musí znát dobrý ekonom? Měl by mít ponětí o zákonech, protože ty vymezují pro ekonomii „hřiště“. Potřebuje se proto vyznat v **právu**. Musí sledovat politickou situaci, proto potřebuje znát základy **politologie**. Potřebuje rozumět lidskému jednání a chování, takže se mu hodí základy **psychologie**. Žádný člověk není ostrov sám pro sebe, ekonomie se zabývá interakcemi mezi lidmi, proto musíme mít alespoň základní ponětí o **sociologii**. Naše národní hospodářství, naše členství v Evropské unii nebo jiných mezinárodních organizacích vyplývá z našich dějin – ekonom by se proto měl zajímat i o **historii**. Ekonomie jako věda o vzácných zdrojích sleduje například vývoj cen ropy, k porozumění hry, kterou hrají státy těžící ropu, však potřebujeme znát i **geografii** a **geologii**. Moderní ekonomie je navíc silně matematizována, stojí na matematických modelech, proto se žádný ekonom neobejde bez znalostí **matematiky** a **statistiky**. Ekonom zkrátka musí být jako velká houba, musí být schopný vstřebávat všechny informace o světě kolem sebe. Poté použije mocné nástroje **ekonomického myšlení**, díky kterým může svět nejen lépe chápat, ale i ovlivňovat.

Žádná informace není zbytečná

Slavný architekt, brněnský rodák **Alfred Loos** (1870–1933) četl každý den noviny od první do poslední stránky. Včetně inzerátů a rubrik typu „On hledá ji“ a „Ona hledá jeho“. Když se jej manželka ptala, proč tím ztrácí čas, vysvětloval jí, že právě z inzerátů nejlépe pochopí, po čem je ve společnosti poptávka, co lidem chybí a čeho naopak mají nadbytek. Tyto důležité znalosti pak mohl využít ve své práci.

1.3 Ekonomie a ekonomika

Jestliže *ekonomie* je teoretická věda, jako *ekonomiku* označujeme praktické hospodářství. Mluvíme například o ekonomice České republiky a myslíme tím, co se v České republice vyrábí, jakou měnou platíme, jak se vyvíjí ceny, nezaměstnanost, jak vysoké jsou daně, co vyvážíme a co naopak musíme dovážet. Ekonomie je tedy teorie, ekonomika je praxe.

1.4 Pozitivní a normativní ekonomie

Studie, které ekonomové připravují, často slouží jako podklady pro další rozhodování politiků. Ministerstvo průmyslu a obchodu například několika ekonomům zadalo zpracování analýzy o prolomení těžebních limitů, jiní ekonomové zpracovávají podklady pro rozhodování o zavedení nebo nezavedení školného na veřejných vysokých školách, o dopadech minimální mzdy na trh práce nebo o důsledcích změny daně z přidané hodnoty na nejchudší rodiny s dětmi.

Ekonom jako vědec používá **pozitivní výroky**. To jsou výroky, které se snaží popisovat svět takový, jaký je. Pozitivní výrok lze potvrdit nebo vyvrátit (verifikovat nebo falzifikovat). Příkladem pozitivního výroku jsou například věty:

„S rostoucí minimální mzdou bude přibývat lidí, které se nevyplatí zaměstnat, a poroste nezaměstnanost. Větší problém najít práci budou mít zejména mladí lidé po škole, lidé bez kvalifikace a ženy po rodičovské dovolené.“¹

„O co víc budou utrácet lidé s vyššími mzdami, o to méně budou utrácet ti, kteří kvůli zvýšené minimální mzdě přijdou o místo.“²

Politici (nebo ekonomové, kteří nemluví jako vědci) mohou používat **normativní výroky**, jimiž vyjadřují, jaký by svět měl být podle nich. Jedná se o *hodnotové soudy*, které nemůžeme verifikovat ani falzifikovat. Jak ukážeme, jestli je důležitější nízká nezaměstnanost nebo nízká inflace? Příkladem normativních výroků jsou například věty:

„Minimální mzda by se měla zvyšovat o tolik, abychom se co nejdříve dostali aspoň na evropský průměr co do relace mezi minimální mzdou a mzdou průměrnou.“³

„V této věci podporuji návrh odborových svazů, tempo růstu minimální mzdy by mělo být vyšší a mělo by směřovat k tomu, aby do tří let výše minimální mzdy dosáhla zhruba 40 procent průměrné mzdy v zemi.“⁴

„Minimální mzda by se podle mne měla pohybovat okolo 15 tisíc korun.“⁵

1 Petr Mach, ekonom, europoslanec (29. 5. 2015, penize.cz)

2 Vladimír Pikora, ekonom (16. 12. 2013, blog Vladimíra Pikory)

3 Jan Keller, sociolog, europoslanec (29. 5. 2015, server penize.cz)

4 Zdeněk Škromach, senátor (29. 5. 2015, server penize.cz)

5 Richard Falbr, politik a odborář (5. 8. 2015, Český rozhlas)

1.5 Mikroekonomie a makroekonomie

Při studiu ekonomie se brzy setkáme s dvěma familiárními slovy „mikro“ a „makro“. Jedná se o dvě odvětví ekonomie – mikroekonomii a makroekonomii.

***Mikroekonomie** se zabývá chováním domácností a firem.*

Mikroekonom tak bude například zkoumat, jak se změní poptávka po čokoládě, pokud vláda uvalí daň na nezdravé potraviny; kolik hodin bude zaměstnanec pracovat, pokud se zvýší jeho mzda o 500 Kč nebo o kolik haléřů se zvýší cena rohlíků, pokud bude mít jedna velká pekárna monopol.

Případ pro mikroekonoma

Londýn/New York – Ceny ropy na světových trzích dnes smazaly asi dvouprocentní ztráty a navázaly na prudké oživení z minulého týdne. Růst cen ještě posílilo varování, které Organizace zemí vyvážejících ropu (OPEC) vyslovila na adresu poslední vlny cenového propadu. Kartel uvedl, že je připraven jednat o tom s ostatními vývozci ropy. OPEC v listopadu přispěl k cenovému poklesu tím, že ponechal svou těžbu na vysoké úrovni.

Zdroj: E15, Ceny ropy smazaly ztráty a znovu prudce rostou. (31. 8. 2015)

Makroekonomie se zabývá například hrubým domácím produktem, nezaměstnaností, inflací, příčinami ekonomické krize nebo fungováním centrální banky.

***Makroekonomie** zkoumá chování ekonomiky jako celku.*

Případ pro makroekonoma

Míra nezaměstnanosti v České republice v červenci dosáhla 5,1 procenta, oznámil evropský statistický úřad Eurostat. Česko tak spolu s Německem (4,7 procenta) a Maltou (5,1 procenta) tvoří trojici zemí s nejnižší nezaměstnaností v Evropské unii. Průměr pro celou EU byl v červenci podle Eurostatu 9,5 procenta, proti červnovým 9,6 procenta velmi nepatrně klesl a dostal se na nejnižší úroveň od června 2011.

Zdroj: E15, Česko má druhou nejnižší nezaměstnanost v Evropské unii (1. 9. 2015)

Mikroekonomie a makroekonomie jsou ovšem velmi úzce spojené: když stát zvýší daně, dopadne to na domácnosti a firmy. Tuto úroveň budou řešit mikroekonomové. Zároveň se

ale zvýšení daní projeví třeba na velikosti hrubého domácího produktu, což bude zajímat makroekonomy.

Ekonomie ekonomicky

- **Ekonomie je věda, která se zabývá alokací vzácných zdrojů.**
- **Ekonomika je praktické hospodářství.**
- **Pozitivní výrok popisuje svět takový, jaký je.**
- **Normativní výrok vyjadřuje, jaký by svět měl být.**
- **Mikroekonomie se zabývá chováním domácností a firem.**
- **Makroekonomie zkoumá chování ekonomiky jako celku.**

Mysli jako ekonom

1. Které z následujících výroků jsou pozitivní a které normativní?
 - Měli bychom zavést povinnou maturitu z matematiky.
 - Gymnaziální studenti jsou u státní maturity úspěšnější než studenti ostatních středních škol.
 - Vláda by měla zvýšit minimální mzdu.
 - Vyšší minimální mzda povede k vyšší nezaměstnanosti.
 - Hlasitý poslech hudby nenávratně poškozuje sluch.
 - Neměl bys mít tu hudbu puštěnou tak nahlas.
2. Zkuste v novinách (nebo v internetových médiích) najít konkrétní příklad normativního a pozitivního výroku. V ideálním případě by se tyto dva výroky měly týkat ekonomie.
3. Opravte chyby v následujících úryvcích z internetové diskuse:
 - Ekonomika je věda ne zrovna exaktní. Je to jako předpověď počasí. Když ekonomie roste, je nižší nezaměstnanost a lidem se daří lépe.
4. Určete zdroje a potřeby v následujících situacích.
 - Máte tisíc korun a rozhodujete se, jestli si koupíte učebnici ekonomie nebo nový svetr.
 - Zemědělec může pěstovat brambory a chovat prasata. Brambory může sníst buď všechny sám, nebo může použít část úrody jako potravu pro prasata, a pak má k dispozici sice méně brambor, ale k nim i vepřové maso.
 - Je pondělí a vy před sebou máte celý volný večer. V televizi dávají film, na který se chcete už dlouho podívat, ale v úterý se píše test z fyziky.

2. Ekonomický koloběh

Z minulé kapitoly víme, že mikroekonomie je disciplína, která studuje chování domácností a firem. Ekonomiku České republiky však tvoří přibližně 4,4 milionu domácností a 400 tisíc firem. Mezi těmito domácnostmi a firmami dochází denně k milionům interakcí. Kdybychom je měli jednotlivě zkoumat, daleko bychom nedošli. Proto v ekonomii velmi často používáme modely. V této kapitole si ukážeme velmi jednoduchý model *ekonomického koloběhu*. Poté si ukážeme dva rozdílné přístupy k organizaci ekonomiky.

2.1 Modely – jak si ekonomové hrají

Když jedete na výlet, nevezmete si s sebou dokonale přesný plán cesty v měřítku 1 : 1, ale mapu, která sice řadu věcí opomíjí (nejsou na ni zakreslené například semaforey, uvolněné dlaždice na chodníku nebo krtince), ale pomůže vám při rychlé orientaci. Svět je zkrátka příliš složitý, pokud jej chceme pochopit, musíme jej zjednodušovat. Vytváříme **modely**, které *zjednodušují realitu*. Při tvorbě modelů jsou zvláště důležité **předpoklady** – například v mikroekonomii předpokládáme, že cílem firmy je maximalizovat zisk. Tento předpoklad je jistě rozumný. Téměř určitě bychom však mezi těmi 400 tisíci českých firem našli několik podniků, které během ekonomické krize nemaximalizovaly zisk jednoduše proto, že majitel nechtěl propouštět zaměstnance. V některých asijských ekonomikách firmy místo maximálního zisku usilují o co možná největší podíl na trhu. Přesto je předpoklad maximalizace zisku rozumný a v modelech se nám s ním vyplácí počítat.

Ekonomické modely mají jednu velkou výhodu – jsou krásné, teoreticky dokonale fungují a pomáhají ekonomům vysvětlovat své myšlenky. Vlastně se příliš neliší od „modelů“ a „modelek“, kteří představují na módních přehlídkách výtvoři návrhářů. Krása nových šatů na modelkách či modelech vynikne, nicméně málokterý zákazník by je mohl nosit denně do práce, natož aby se v nich cítil dobře.

2.2 Ekonomický koloběh

Jak funguje spolupráce milionů českých domácností a stovek tisíc firem? *Organizaci ekonomiky* můžeme vysvětlit pomocí modelu ekonomického koloběhu. Ekonomický koloběh ukazuje, jak v ekonomice obíhá **tok peněz** a **tok zboží a služeb**. Můžeme si ho představit jako ekonomickou obdobu koloběhu vody v přírodě. Tak jako ve fyzice pracujeme

s hmotnými body (a nezajímá nás, jestli ten bod představuje klavír, slona nebo ministra), v ekonomii pracujeme s ekonomickými subjekty (a je nám vcelku jedno, zda je tím subjektem Jaromír Jágr, Bill Gates nebo Pepa Novák). Těmito ekonomickými (tržními) subjekty jsou domácnosti a firmy.

Domácnosti v našich modelech *spotřebovávají* statky, které vyrobily firmy. Ekonomickými statky jsou zboží (například čokoláda, kalhoty nebo iPod) a služby (výuka angličtiny, ostříhání vlasů u kadeřnice, ošetření pacienta u lékaře). Domácnosti tyto statky nakupují od firem na **trhu zboží a služeb**. Kde ale berou peníze, aby mohly firmám zaplatit?

Představte si, že máte vlastní pekárnu a pečete v ní rohlíky. Jaké **vstupy** potřebujete, abyste mohli vyrábět své **výstupy** – rohlíky? Určitě budete potřebovat *pekaře*, *prodavače* a možná i *účetní*, která se vám bude starat o ekonomickou stránku podnikání. Rohlíky budete péct v *peci*, použité nástroje budete umývat v *myčce*, upečené rohlíky budete po okolních obchodech *rozvážet* *autem*. Mouka je vyrobena z obilí, které vyrostlo na *poli*, benzín do auta je vyroben z *ropy*. Pekař, prodavač, účetní, pec, myčka, auto, pole či ropa jsou **výrobní faktory**, tedy vstupy, které firmy používají na výrobu výstupů. Jednoduše můžeme výrobní faktory rozdělit do tří kategorií: na přírodní zdroje, práci a kapitál.

Mezi **přírodní zdroje** (někdy říkáme jen „*půda*“ a značíme *N* z anglického *nature*) patří například voda, pole, les, ložiska uhlí a ropy, měď nebo písek. Výrobním faktorem **práce** (*L* z anglického *labour*) rozumíme lidskou činnost, která slouží k výrobě statků. **Kapitál** (*K*) je výrobní faktor, který byl sám vyroben jinými výrobními faktory: například traktor, budova továrny, lopata a krumpáč, klavír, propiska nebo notebook.

V našem modelu organizace ekonomiky *zjednodušeně* předpokládáme, že **domácnosti vlastní výrobní faktory** a pronajímají je (nebo je prodávají) firmám na trhu výrobních faktorů. Peníze, které dostanou domácnosti zaplacené za své výrobní faktory od firem, tvoří **příjem domácností**. Za tyto peníze si domácnosti nakupují na trzích zboží a služeb statky, které dále spotřebovávají. Tyto peníze tedy tvoří **příjem firem**, firmy za ně pak kupují výrobní faktory od domácností – a kruh se uzavírá.

Kolotočáři a ekonomický koloběh

Staré kolotoče na poutích byly pouze mechanické, místo elektřiny je poháněla práce lidských svalů. Kolotočáři brzy zjistili, že je na poutích spousta kluků, kteří nemají krejcarů na svezení, ale kteří jsou dostatečně silní, aby mohli kolotoč roztáčet. Proto se ujala neoficiální smlouva mezi kolotočáři a kluky: „Pět jízd točíš, šestou se vežeš!“ Kluci tak odvozovali děti, které peníze měly, a pak se ještě povozili sami – ovšem ne „*zadarmo*“, ale za práci, kterou vykonali.

Jak bychom to vyjádřili pomocí modelu ekonomického koloběhu? Řekněme, že jedna jízda kolotočem stojí 5 krejcarů, za pohánění jedné jízdy platí kolotočář klukům 1 krejcar. Kluci – domácnosti tedy prodávají svůj výrobní faktor práce na trhu výrobních faktorů a „*vyrobí*“ službu – 5 jízd na kolotoči pro děti, které si kolotoče zaplatí. Za 5 jízd kluci dostanou od kolotočáře na trhu výrobních faktorů svůj příjem 5 krejcarů. Těchto 5 krejcarů pak utratí na trhu zboží a služeb, když si zaplatí jednu jízdu na kolotoči. Maličká poutňová ekonomika je v rovnováze, **každý vydá je zároveň něčím příjmem**.

2.3 Využití ekonomického koloběhu

K čemu je model ekonomického koloběhu dobrý? Především popisuje organizaci ekonomiky, ukazuje, jak proudí peníze mezi domácnostmi a firmami (tedy dvěma sektory ekonomiky). Model ekonomického koloběhu pro nás bude mít význam i později, až se budeme zabývat makroekonomií. Už teď si proto uděláme malou odbočku a podíváme se na problém ekonomické krize.

Ekonomická krize je spojená s nezaměstnaností – jak se ekonomika propadá, zboží a služby nejdou na odbyt, firmy nepotřebují najímat tolik výrobních faktorů (propouštějí zaměstnance), takže roste nezaměstnanost. Když roste nezaměstnanost, mají domácnosti nižší příjmy a nemohou si dovolit kupovat tolik zboží a služeb od firem – tím ovšem dále klesají příjmy firem, takže firmy dále propouštějí, a dokonce mohou z trhu odejít. Ekonomický koloběh se zkrátka zadrhne, tok peněz a tok zboží a služeb se přeruší a ekonomika (domácnosti i firmy) řeší velké problémy.

Podle některých ekonomů v čele s **Johnem Maynardem Keynesem** by proto během krize měla do ekonomiky zasáhnout vláda pomocí **vládních výdajů**. Pokud domácnosti nenakupují zboží a služby od firem, měla by toto zboží a služby koupit vláda – tím se firmám opět zvýší příjem, mohou znovu najímat zaměstnance na trhu výrobních faktorů, domácnostem se tak také zvýší příjem, takže budou moci od firem znovu nakupovat zboží a služby. Porouchaný ekonomický koloběh se opět opraví a kola ekonomiky se budou dále otáčet.

2.4 Organizace ekonomiky

Každá ekonomika, stejně jako kterákoli firma, řeší tři otázky: Co? Jak? a Pro koho?

Představte si, že přijдете odpoledne ze školy a rozhodnete se, že začnete podnikat. Chcete si třeba vydělat na svoje první auto a spočítali jste si, že z kapesného a brigád byste se autíčka hned tak nedočkali. První otázka, kterou si položíte, proto bude znít: „Co budu vyrábět? Jaké služby budu poskytovat?“ Budete třeba kreslit obrázky a prodávat je turistům? Nebo budete překládat návody k elektrospotřebičům a prodávat tak svoje jazykové znalosti firmám, které si vás najmou? Nebo vymyslíte recept na báječný koláč, po kterém se všichni budou moci utlouct, a budete jej prodávat ve své vlastní kavárničce? Až se rozhodnete, co budete dělat, musíte si položit otázku „Jak to budu vyrábět?“ Koupíte si na umývání nádobí v kavárně myčku, nebo raději zaměstnáte dva své kamarády jako brigádníky? Budete péct z másla nebo z levnějšího ztuženého tuku? Otevřete si kavárničku na náměstí, kde je vysoké nájemné, ale zato tam projdou tisíce potenciálních zákazníků, nebo spíše v nějaké postranní uličce, kde je nájem nízký, ale davy tudy neproudí? A nakonec nejdůležitější otázka zní: „Pro koho budu vyrábět?“ Prodáte svůj koláč tomu, kdo vám za něj dobře zaplatí? Anebo člověku, který vám sice nezaplatí tolik, ale hezky se na vás usměje? Budete prodávat koláče komukoli, anebo řeknete, že vašimi zákazníky mohou být jen děti? Otázky **Co? Jak? a Pro koho?** jsou zkrátka pro vás jako začínajícího podnikatele ohromně důležité.

Stejně otázky jsou stejně důležité pro celou ekonomiku. Česká republika na tyto tři otázky odpovídala v minulých sto letech dvěma naprosto odlišnými způsoby. Teď se na ně blíže podíváme.

Plánovaná ekonomika

V letech 1948–1989 během vlády Komunistické strany československé bylo naše hospodářství centrálně řízené. Komunistická vláda rozhodovala o velké většině věcí a byla také jediná, kdo odpovídal na všechny tři základní otázky:

Co? Komunisté se soustřeďovali především na výrobu těžkého průmyslového zboží, spotřební zboží bylo dlouhou dobu považováno za nedůležité. Ve většině obchodů v celé zemi jste si proto mohli koupit prakticky totožné zboží, neexistoval velký výběr například jogurtů, sladkostí nebo oblečení. Velmi vzácným zbožím tak byly třeba džíny nebo kalkulačky.

Jak? Pro komunistickou ekonomiku byl typický nedostatek pracovní síly. Nepoužívaly se ty výrobní faktory, které byly neefektivnější, ale ty, pro které se rozhodlo centrum.

Pro koho? V dokonale centrálně plánované ekonomice by teoreticky vůbec nemusely existovat peníze – všichni lidé by pracovali podle svých schopností, zboží a služby, které by vyrobili, by se pak mezi ně rozdělily podle jejich potřeb. V komunistickém Československu k takovému extrému nikdy nedošlo, přesto však byly rozdíly mezi příjmy velmi malé. O přidělení například telefonu tak rozhodovali úředníci třeba podle toho, v jaké funkci člověk pracoval (na telefon měl nárok třeba lékař). Ceny v ekonomice byly poměrně velmi stabilní, neměnily se i deset let.

Odpovídat na základní tři ekonomické otázky **centrálně** se neukázalo být jako dobrý nápad. Vláda těžko mohla odhadnout, co lidé budou chtít spotřebovávat. Mohlo se tedy snadno stát, že byl nedostatek jednoho zboží (například dobré knížky, která vyšla v menším nákladu) a naopak přebytek zboží jiného (ovocného sirupu, který nikomu nechutnal a nikdo ho nechtěl kupovat). Příliš nízké ceny určitého zboží (vody, elektrické energie) vedly k plýtvání. Velká míra **přerozdělování** brala lidem motivaci – proč bych měl pracovat naplno, proč bych měl přicházet s novými skvělými nápady, když dostanu mzdu stejnou jako kolega, který na práci kašle?

Tržní ekonomika

V tržní ekonomice je rozhodování ponecháno na tržních silách. Je to nabídka a poptávka, nikoli vláda, kdo odpovídá na všechny tři základní otázky:

Co? Každá firma vyrábí to zboží a služby, u kterých předpokládá největší zisk. Snaží se tedy aktivně zjišťovat, o co mají lidé zájem. Neustále přichází s novými inovacemi (podívejte se jen, v kolika různých příchutích můžete koupit „tradiční“ čokoládové tyčinky Margot nebo Deli), snaží se co možná nejlépe uspokojit potřeby zákazníků. Pokud je nějaké zboží

nedostatkové, jsou za ně lidé ochotni zaplatit více. Toho si okamžitě některá firma všimne a velmi rychle mezeru na trhu zaplní.

Jak? Každá firma se snaží maximalizovat zisk, proto potřebuje mít co možná nejnížší náklady. Bude proto vyrábět své zboží tak, aby byla výroba co možná nejlevnější. Nestará se o to, jestli je potřeba udržet plnou zaměstnanost, ale pouze se rozhoduje, jestli je pro ni výhodnější najmout pět zaměstnanců nebo jeden stroj. Toto úsilí ovšem někdy vede k nízké kvalitě výrobků – ve snaze ušetřit možná firma použije méně kvalitní materiál nebo suroviny, takže se vám boty po měsíci nošení rozpadnou a čokoláda vám vůbec nechutná. Nespokojených zákazníků si však okamžitě všimne konkurence, která jim nabídne své alternativní výrobky.

Pro koho? V tržní ekonomice firmy prodávají své zboží a služby tomu, kdo za ně nejvíce zaplatí. Firma Audi neřeší, jestli je zákazník ministr nebo učitel, zajímá ji pouze, zda je schopný za automobil zaplatit.

Ve skutečnosti žádná ekonomika nefunguje jako stoprocentně centrálně plánovaná nebo jako stoprocentně tržní. I v tržní ekonomice vlády do chodu hospodářství intervnují, v centrálně plánovaných ekonomikách pak přinejmenším existuje černý trh. Většinou se tedy jedná o **smíšené ekonomiky**.

Ekonomie ekonomicky

- Model je zjednodušení reality.
- Rozlišujeme dva typy ekonomických subjektů: domácnosti a firmy.
- Domácnosti vlastní výrobní faktory a prodávají je firmám na trhu výrobních faktorů.
- Firmy prodávají domácnostem statky na trzích zboží a služeb.
- Výrobní faktory jsou vstupy, které firmy používají při produkci zboží a služeb.
- Rozlišujeme tři základní druhy výrobních faktorů: práci, půdu a kapitál.
- Ekonomika může být organizována buď jako tržní, nebo centrálně plánovaná, nebo smíšená.

Mysli jako ekonom

1. přečtěte si první část úryvku, který popisuje organizaci ekonomiky v Severní Koreji.

I. Správní komunisté vlastně vůbec nenakupovali. Společnost, kterou Kim Ir-sen stvořil, byla natolik antikonzumní, jak jen to bylo ve 20. století možné. Nejslavnějšími obchody v zemi byla dvě nákupní centra v Pchjongjangu, jmenovala se Obchodní dům číslo 1 a Obchodní dům číslo 2. Sortiment byl stejně vzrušující jako jejich

názvy. Občané Severní Koreje neměli nakupovat, protože všechno, čeho jim bylo třeba, jim měl teoreticky poskytnout stát ve jménu Kim Ir-senovy blahovůle. Měli dostávat dvoje oblečení ročně – jedno na léto a jedno na zimu. Nejenže se v Severní Koreji nenakupovalo, také tam téměř neexistovaly peníze. Pracující člověk si vydělal nepatrné množství peněz, mohl si zaplatit jen marginální věci jako lístky do kina, návštěvu holiče, jízdenku na autobus nebo noviny. Kadeřníci byli státní zaměstnanci pracující pro takzvaný Úřad běžných služeb. V obchodním centru byly potraviny, papírnictví a textil. Pokud si člověk chtěl koupit třeba hodinky nebo přehrávač, musel si zažádat u své pracovní jednotky o povolení. Těžce pracující horníci měli nárok na devět set gramů obiloviny denně, pracovníci továren dostávali sedm set gramů. Lidé dostávali od státu i další základní potraviny nezbytné v korejské kuchyni jako sójovou omáčku, olej a hustou pastu z červených fazolí zvanou *kočchudžang*. Na národní svátky, jako jsou narozeniny členů rodiny Kim Ir-Sena, mohl člověk dostat i vepřové nebo sušenou rybu.

II. Hladomor měl podivné vedlejší příznaky: právě když bylo nejhuř a počet zesnulých dosahoval statisíců, zrodil se nový podnikatelský duch. Zhroucení socialistického systému rozdělování potravin umožnilo vznik soukromého podnikání. Každý soukromý podnik spadal do kategorie hospodářské kriminality, která byla trestána deportací do pracovního tábora. Jenže pokud se člověk nevyburcoval k nějaké formě podnikání, měl smrt jistou. Lidské tělo potřebuje k přežití průměrně alespoň pět set kalorií denně. Paní Songová se pustila do sušenkového byznysu se svou nejmladší dcerou Čong-hi. Čong-hi si koupila kovový šrot a sehnala svářeče, který dříve pracoval v ocelárnách, aby ze šrotu vyrobil pec. Ve spodní části hořelo dřevěné uhlí, v té horní se pekly sušenky. Vyrobil také plech na pečení. Paní Songová měla na prodej svého zboží přirozený talent. Lidi přitahovala její srdečnost. Na konci čtrnáctihodinové šichty měla vyděláno půl dolaru a několik tašek naturálií, za které sušenky také vyměňovala. Výdělek vystačil na zakoupení večeře a surovin na další dávku sušenek. Oproti minulosti teď neusínala hladová. Tisíce žen dělaly totéž. Z hladu a zoufalství začaly psát novou kapitolu volného trhu, k čemuž bylo třeba, aby se odnaučily celoživotní propagandu. Pochopily, jak důležité je směřovat různé schopnosti.

Podle knihy Barbary Demick Není co závidět: Obyčejné životy v Severní Koreji (2014, zkráceno pro potřeby úkolu)

Vyberte správné odpovědi.

Úryvek popisuje severokorejskou ekonomiku fungující v 19. století / ve 20. století. Podle textu měla být ekonomika organizována převážně na tržním / centrálně plánovaném principu. Rozdělování vyrobeného zboží a služeb bylo založeno na tom, kdo za výrobky nejvíce zaplatí / komu bylo zboží přiděleno centrálně nebo na základě zvláštního povolení. Peníze v Severní Koreji hrály jen okrajovou roli / promazávaly kola ekonomiky.

2. Přečtěte si druhý úryvek a zkuste v něm najít výrobní faktory (vstupy) i zboží a služby (výstupy). Některé výstupy jsou zároveň použity jako vstupy do další výroby, můžete je tedy zaznamenat dvakrát. Pokuste se také roztrždit vstupní faktory na práci, půdu (přírodní zdroje) a kapitál. Neexistuje jediné správné řešení, je do značné míry na vás, jak se rozhodnete.
3. Zkuste popsat (popřípadě schematicky zakreslit) pomocí jednoduchého modelu ekonomického koloběhu konkrétní ekonomický vztah mezi jednou firmou a domácností (například vztah studenta, který prodává jako brigádník zmrzlinu, nebo vztah majitele domu, který pronajímá obchodní prostory supermarketu a podobně). Co jsou ve vašem modelu vstupy a co výstupy? Co poptávají domácnosti a co firma? A na kterém trhu?